

Alena Kononowicz*

*Dawne miasteczka –
dzisiejsze osiedla Wrocławia w opinii ich mieszkańców*

*Former towns –
today's Wrocław settlements in the opinion of its citizens*

Wprowadzenie

Anektowanie małych, niegdyś samodzielnych struktur osadniczych w granice sąsiadujących dużych i silnych organizmów miejskich jest zjawiskiem znanym w historii urbanistyki. Przytoczyć tu można spektakularny przykład Krakowa, który wchłonął średniowieczne miasteczka lokacyjne: Kazimierz (1335) i Kleparz (1367). W 1915 r. w ramach Wielkiego Planu Krakowa zagarnął – oprócz licznych przedmieść – także samodzielne Podgórze, a w latach 50. XX w. – nowo wzniesioną Nową Hutę, która choć nigdy nie uzyskała planowanego dla niej statusu miasta, to miała zdecydowanie miejską strukturę.

W niniejszym artykule zaprezentowano wyniki badań odnoszące się do trzech peryferyjnych wrocławskich osiedli: Brochowa, Leśnicy i Psiego Pola, które w pewnych okresach swojej historii były samodzielnymi organizmami miejskimi, włączonymi w różnym czasie w granice Wrocławia. Przedstawiono zarys ich rozwoju historyczno-urbanistycznego oraz przekształceń przestrzennych. Podstawową część artykułu stanowią wyniki badań społecznych, których celem było poznanie poziomu identyfikacji dzisiejszych mieszkańców badanych osiedli z miejscem zamieszkania, ich wiedzy o historii swojego osiedla i zaangażowania w jego przyszłość. Materiał do analiz pozyskano drogą ankiet sondażowych oraz indywidualnych wywiadów przeprowadzonych

Introduction

The incorporation of small, once independent settlements into their neighbouring big and strong urban organisms has been known in the history of urban development. Kraków that incorporated medieval towns with granted charters, such as Kazimierz (1335) and Kleparz (1367) is a good example of this. In 1915, under the Great Plan for Kraków, the city annexed – apart from numerous suburbs – also independent Podgórze and in the 1950s – the newly erected Nowa Huta which although never achieved a city status still had an evidently urban structure.

This paper presents the results of research regarding three peripheral residential districts of Wrocław: Brochów, Leśnica and Psie Pole which in certain periods of its history were independent urban organisms incorporated into Wrocław at different times. It presents an outline of their history and urban development as well as spatial transformations. The basic part of the paper are the results of social research whose objective was to find out the degree of identification of today's residents of the districts in question with their place of living, their knowledge of history of their residential district and commitment to its future. The material for analysis was collected through survey questionnaires and individual interviews conducted with the representatives of the local community. It was verified to what degree the special relicts of the space of former towns affect nowadays their residents and if the historical and social conditions as well as spatial changes affect the development of the identity of the place and space order. The knowledge of history as well as urban

* Wydział Architektury Politechniki Wrocławskiej/Faculty of Architecture, Wrocław University of Science and Technology.

z przedstawicielami lokalnej społeczności. Sprawdzone, w jakim stopniu swoiste relikty przestrzeni dawnych miasteczek oddziałują dzisiaj na swoich mieszkańców i czy uwarunkowania historyczne, społeczne i przemiany przestrzenne wpływają na kształtowanie tożsamości miejsca oraz ładu przestrzennego. Poznanie historii oraz przemian urbanistycznych i architektury tych miejsc nie tylko wspomaga zachowanie w świadomości ich mieszkańców poczucia tożsamości, ale także uwrażliwia urzędników i projektantów decydujących o współczesnym kształtowaniu przestrzeni tych osiedli, obligując do szczególnej staranności w traktowaniu ich zabytkowej tkanki [1].

Rys historyczno-przestrenny

Brochów jest osiedlem mieszkaniowym o interesującej historii i złożonej strukturze urbanistycznej, zlokalizowanym na południowo-wschodnich peryferiach Wrocławia. W planie Brochowa zauważyć można wyraźnie poszczególne etapy jego rozwoju. Widoczne są tu ślady średniowiecznej wioski należącej przed sekularyzacją (1810) do klasztoru kanoników regularnych na Piasku (il. 1). W jej sąsiedztwie w XVIII w. wzniesiono pałac i urządzono ogród przekształcony w następnych dziesięcioleciach w park. W strukturze przestrzennej Brochowa czytelne są enklawy urbanistyczne pochodzące z 2. połowy XIX w., które świadczyły o rozwoju osiedla kolejarskiego zainicjowanym budową wielkiej stacji rozrządowej w 1896 r. (il. 2). W tym czasie powstały zróżnicowane zespoły zabudowy mieszkaniowej o formach miejskich kamienic, a także wielorodzinnych domów robotniczych oraz kolonii willowej [1]. W 1. dekadzie XX w. wzniesiono prestiżowe budowle takie jak ratusz, kościoły: katolicki i ewangelicki, a także urządzono parki i skwery, co nadało osiedlu zdecydowanie miejski charakter, mimo oficjalnego statusu wsi [1]. Jeszcze przed I wojną światową Brochów zaliczany był do grupy trzech miast ogrodów, obok Biskupina (1) i Karłowic [2]. Na krótko przed wybuchem II wojny światowej osiedle uzyskało prawa miejskie, po wojnie zaś zdegradowane zosta-

Il. 1. Wieś Brochów w 1818 r.

(rys. A. Kononowicz na podstawie tryplikatów według Opitz)

Fig. 1. The village of Brochów in 1818

(by A. Kononowicz on the base of a triplicate according Opitz)

and architectural changes of these places not only helps their residents to uphold their sense of identity but also obliges the officials and designers whose decisions determine the modern development of space of these residential districts, them to pay special attention to their historic structures [1].

Outline of history and space development

Brochów is a residential district with interesting history and complex urban structure located on the south-east outskirts of Wrocław. The plan of Brochów clearly shows specific stages of its development with evident remains of a medieval village which was owned before secularization (1810) by the monastery of Canons Regular in Piasek (Fig. 1). In the 18th century, a palace with a garden was established in its neighborhood which over the next decades was transformed into a park. The spatial structure of Brochów has clear urban enclaves designed in the second half of the 19th century which testified to the growth of the rail workers' residential estate which was stimulated by the construction of a huge shunting yard in 1896 (Fig. 2). Different residential complexes were built

Il. 2. Miasteczko Brochów w 1942 r. (Messtischblatt – fragment, arkusz 4968, źródło: http://amzpbig.com/maps/4968_Breslau_1942.jpg; data dostępu: 23.06.2009)

Fig. 2. The town of Brochów in 1942 (Messtischblatt – fragment, sheet 4968, source: http://amzpbig.com/maps/4968_Breslau_1942.jpg; accessed: 23.06.2009)

ło do wsi, a następnie w 1951 r. włączone do Wrocławia [3].

Leśnica leży na zachodnich obrzeżach Wrocławia. W okresie wczesnego średniowiecza znajdował się tu gród ziemny na naturalnie obronnym terenie, w rozlewisku rzeki Bystrzycy. W końcu XII w. i w 1. połowie XIII w. Leśnica była majątnością władcy Śląska i siedzibą książęcego dworu [3]. Tędy przechodziła trasa z Wrocławia przez Środę Śląską, Legnicę na zachód Europy. Dwór pełnił funkcję stacji mieszkalnej w podróżach książąt wrocławskich na trasie z Wrocławia przez Środę do Legnicy, a także funkcję gospodarczą – jako ośrodek zarządu książęcych włości. Około połowy XIII w. rozwinął się tu miejski ośrodek targowy na prawie niemieckim, z kościołem parafialnym i komorą celną. Pod koniec XIII w. nastąpiła powtórna lokacja Leśnicy, którą określano jako *civitas*. Miasteczko, chociaż miało prawo targowe, funkcjonowało bardziej jako reprezentacyjna siedziba książęcego dworu, a w pobliskich lasach odbywały się polowania. Około połowy XIV w. Leśnica stała się własnością prywatną i przeszła kolejno w ręce możnych mieszczan wrocławskich. Miasteczko stopniowo traciło na znaczeniu i już od XVIII w. określane było w dokumentach jako wieś [4] (il. 3).

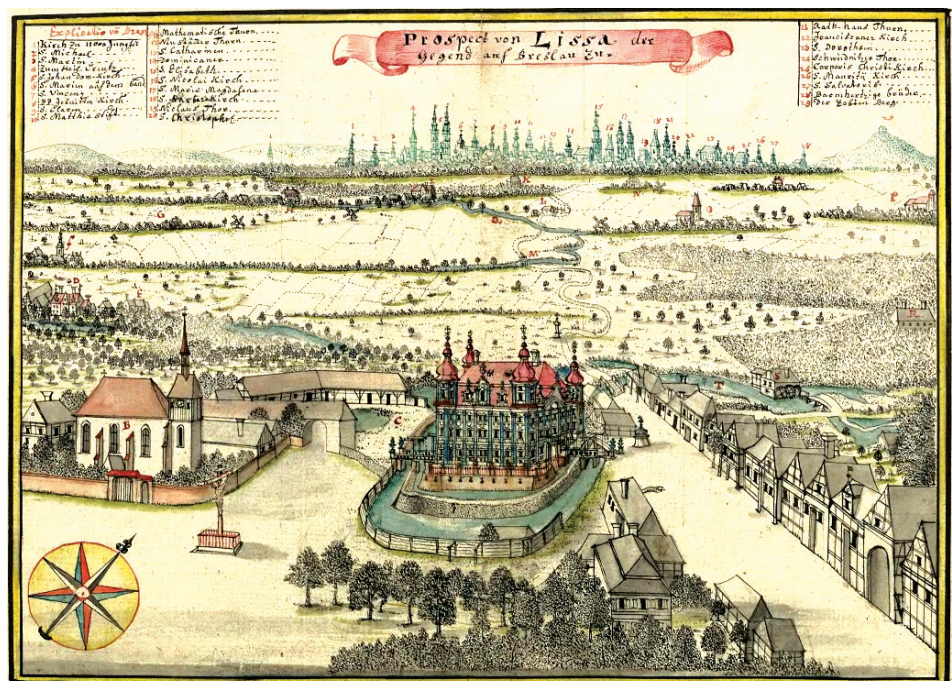
W pierwszych dekadach XIX w. Leśnica zaczęła zmieniać swój wiejski charakter. Wybudowano szosę berlińską (1822) oraz linię kolejową (1844) Wrocław–Legnica (przez Środę Śląską, Malczyce). Znajdowały się tu dwa kościoły, urząd pocztowy, szkoły: ewangelicka i katolicka, apteka oraz zamek otoczony angielskim parkiem krajobrazowym. W 2. połowie XIX i na początku XX w. Leśnica stała się atrakcyjnym celem niedzielnych wycieczek wrocławian, czemu sprzyjało dogodne połączenie kolejowe z Wrocławiem (w tym czasie kursowało 20 pociągów dziennie). Przyciągały malownicze tereny leśne wzdłuż Bystrzycy oraz udostępniony publiczności przy-

at that time in the form of townhouses and multi-family worker houses as well as a colony of villas [1]. In the first decade of the 20th century, prestigious buildings were constructed, such as the town hall, catholic and protestant churches as well as a park with squares which gave the district an evidently urban character despite its official status of a village [1]. Brochów was one of three garden cities next to Biskupin (1) and Karłowice already before World War I [2]. Shortly before the breakout of World War II, the district was granted a charter and after the war it was made a village and then in 1951 it was incorporated to Wrocław [3].

Leśnica is located on the western outskirts of Wrocław. In the early Middle Ages, there was an earth structure there with natural defensive developments in the overflow area of the Bystrzyca River. At the end of the 12th century and in the first half of the 13th century, Leśnica belonged to the ruler of Silesia and was the seat of the ducal court [3]. Here was the route from Wrocław through Środa Śląska and Legnica to the west of Europe. The court operated as a residential outpost for dukes travelling from Wrocław through Środa Śląska to Legnica, it also served an economic function – as the center for the management of ducal holdings. Around the middle of the 13th century, the town market center grew here under the German law with a parish church and a customs chamber. At the end of the 13th century, Leśnica was incorporated again, and was described as a *civitas*. Although it had the rights of a market town, it operated more as a representative seat of the ducal court and hunts were organized in the neighboring forests. Around the middle of the 14th century, Leśnica became a private property and in time it was owned by wealthy burghers from Wrocław. The town gradually lost its significance and already in the 18th century it was mentioned in documents as a village [4] (Fig. 3).

Il. 3. Leśnica – zamek po przebudowie i kościół. Rysunek F.B. Wernera z 1755 r. (źródło: Wernher F.B., *Topographia oder Prodrumus Delinanti Silesiae Ducatus*, T. 1, właścicielem oryginału jest BUWr, Oddział Rękopisów: R551, s. 497, identyfikator: oai:www.bibliotekacyfrowa.pl:14302)

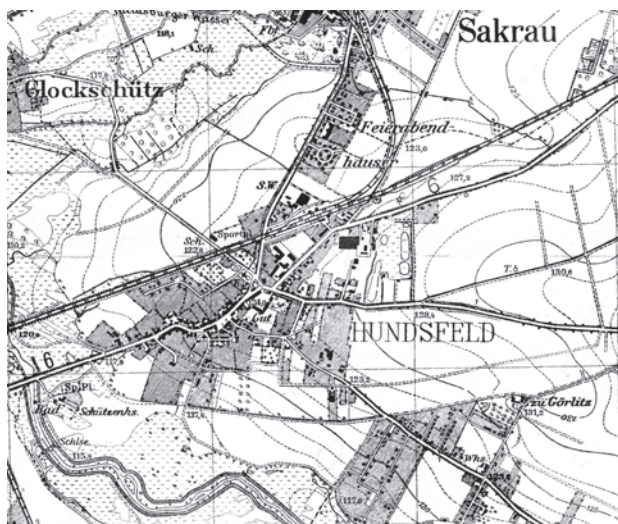
Fig. 3. Leśnica – castle after remodeling and church. Drawing by F.B. Werner from 1755 (source: Wernher F.B., *Topographia oder Prodrumus Delinanti Silesiae Ducatus*, Vol. 1, owner of the origin is BUWr, Oddział Rękopisów: R551, p. 497, identity: oai:www.bibliotekacyfrowa.pl:14302)

Il. 6. Psie Pole z 1942 r. (Messtischblatt – fragment, arkusz 4868, źródło: http://amzpbig.com/maps/4868_Breslau_Nord_1942.jpg; data dostępu: 28.11.2016)

Fig. 6. Psie Pole, 1942 (Messtischblatt – fragment, sheet 4868, source: http://amzpbig.com/maps/4868_Breslau_Nord_1942.jpg; accessed: 28.11.2016)

W konsekwencji rozszerzenia granic Wrocławia, 1 kwietnia 1928 r. zarówno Psie Pole, jak i wiele innych sąsiadujących gmin zostało włączonych w obręb miasta [2] (il. 6).

Badania społeczne

W badaniach społecznych wykorzystano metodę badań sondażowych stosowaną w socjologii empirycznej, rozpowszechnioną przez powstałą z początkiem XX w. tzw. szkołę chicagowską, którą reprezentowali m.in. Robert Park, Florian Znaniecki, William I. Thomas. Mimo że działalność szkoły ustała z końcem lat 30. XX w., wypracowane w niej metody badawcze wywarły ogromny wpływ na rozwój socjologii na świecie [7], [8].

Do przeanalizowania problematyki społecznej podwrocławskich osiedli mieszkaniowych wybrano metodę ankiet sondażowych, na podstawie próby celowej, zwanej arbitralną, opartej na doborze nieprobabilistycznym, ze względu na ułatwienie dotarcia do mieszkańców badanych osiedli. Badania tego typu umożliwiają uzyskanie opinii szerokiej grupy respondentów, niesklasyfikowanych jednak jako grupa reprezentatywna danej populacji. Wspomagającą metodą w celu uzupełnienia badań były wywiady osobiste [9]–[11]. Badania przeprowadzono w latach 2005–2006. Grupa sondażowa objęła po sto osób z każdego osiedla, ankiety wypełniane były przez mieszkańców anonimowo.

U podstaw ustalenia liczebności próby leżało założenie, że najłatwiejszą i najbardziej wiarygodną drogą dotarcia do mieszkańców będą uczniowie szkół podstawowych. Wiadomo bowiem, że z usług szkolnictwa podstawowego korzystają dzieci lub wnuki mieszkańców osiedla, jak też że szkoły podstawowe są obowiązkowe i dostępne zlokalizowane. W porozumieniu z nauczycielami rozdano zatem ankiety dzieciom, które przekazały je

to the public. Numerous entertainment facilities, restaurants, hotels, cafes, dancing rooms, inns and movie theaters operated in the town [5].

Although it was officially a village, Leśnica functioned as a town. It was incorporated into Wrocław in 1928 under the great program of extending the city boundaries (Fig. 4).

Psie Pole is located in the north-east part of Wrocław. The district borders on Bierutowska street and the Oleśnica railroad line in the north, the Widawa River in the south and west, and the city boundary in the east. Psie Pole was granted a charter under the German law in the middle of the 13th century; duke Henryk III released at the same time the town from the obligations arising from the Polish law. The operation of the customs chamber in Psie Pole dates back to 1266. The fees collected by it for the goods brought to Wrocław were a disputable issue between Psie Pole and the capitol city of Lower Silesia and that is why the burghers from Wrocław were trying to close it. Legally speaking, the town was divided into three parts: self-governed village (under the German law), a manor and a monastery. Over the centuries, the holdings were held by different owners, including the merchants from Wrocław. In 1820, Psie Pole accepted the provisions of the city law. This may testify to its huge ambitions and financial capabilities as maintaining local officials was fairly costly. In 1845, the town had 96 houses, churches – protestant and catholic – and a synagogue [3]. The town grew rather slowly but the services in Psie Pole were so good that its residents used its own resources themselves.

The opening of the Wrocław Nadodrże–Oleśnica railroad line in 1868 and the growth of industry at the end of the 19th century marked an important stage in the development of Psie Pole. In 1895, the Hartrampf huge brick factory was opened as well as the Heerde factory of pumps and a big laundry plant was put into operation. In 1905, when the gasworks started its operation, the city and its streets had gas lamps installed. In 1912, the construction of the water supply system began in Psie Pole, however, when World War I broke out it was impossible to lay out the sewage system and finalize the investment [6].

As a result of the extension of the boundaries of Wrocław, on April 1st, 1928, both Psie Pole and many other neighboring communes were incorporated into the city [2] (Fig. 6).

Social research

The social research was conducted with the use of survey research applied in empirical sociology popularized by the so called Chicago school established at the beginning of the 20th century which was represented by, e.g. Robert Park, Florian Znaniecki, William I. Thomas. Although the school ceased to operate at the end of the 1930s, the research methods developed by it greatly affected the development of sociology in the world.

The method selected to analyze the social issues of Wrocław residential estates employed survey questionnaires, on the basis of the purposive sample, also known as judgmental sampling based on the nonprobability sampling in order to facilitate the contact with the residents of

dorosłym mieszkańcom osiedla – swoim rodzicom i dziadkom. Wypełnione ankiety zostały odebrane ze szkół w wyznaczonym terminie i poddane szczegółowej analizie.

Kwestionariusz zawierał 17 pytań, w tym 7 otwartych, 5 półotwartych i 5 zamkniętych (tab. 1). Ankieta zaopatrzona została również w pytania metryczkowe weryfikujące wiek, płeć, wykształcenie i zawód respondentów. Część formularza przeznaczono na swobodne uwagi wypełniających go osób dotyczące tematów poruszonych w ankiecie.

Przeprowadzono również wywiady z mieszkańcami działającymi czynnie na rzecz swoich osiedli w różnych klubach i organizacjach, jak również z seniorami. Spisano

the districts in question. With the use of this type of research it is possible to collect the opinions of a big group of respondents, who are not, however, classified as a group representative for a given population. The research which was conducted in 2005–2006 was complemented with personal interviews. The sampling group included a hundred residents from every district and the questionnaires were completed by the residents anonymously.

The basic assumption of the determination of the sample size was that the easiest and most reliable way to reach the residents would be through the elementary school pupils as obviously their parents or grandparents are the residents of the district and the elementary school

Tabela 1. Wyniki ankiety sondażowej przeprowadzonej wśród mieszkańców Brochowa (B), Leśnicy (L) i Psiego Pola (PP)
Table 1. Results of the survey questionnaire conducted among the residents of Brochów (B), Leśnica (L) and Psie Pole (PP)

Numer i treść pytania Number and question	Kategoria odpowiedzi Reply category	Liczba odpowiedzi Number of replies		
		B	L	PP
1. Czy zna Pan/i jakieś ważne wydarzenia z historii swojego osiedla? 1. Do you know any important events from the history of your district?	tak/yes	12	72	69
	nie/no	88	21	31
2. Czy wiedział/a Pan/i, że to osiedle było kiedyś miastem? 2. Did you know that your district was once a town?	tak/yes	59	67	54
	nie/no	41	33	46
3. Czy wie Pan/i, w którym roku osiedle zostało przyłączone do Wrocławia? 3. Do you know in what year your district was incorporated to Wrocław?	tak/yes	23	20	11
	nie/no	74	76	83
	brak odp./no response	3	4	6
4. Czy pracuje Pan/i: 4. Do you work:	w swoim osiedlu/in your district	21	24	31
	we Wrocławiu/in Wrocław	62	58	52
	inna miejscowość/another town	5	9	4
	nie pracuję zawodowo I don't work	12	10	13
5. Ile czasu zajmuje Panu/Pani dojazd (dojście) do pracy? 5. How much time does it take you to get to work?	>15 min	20	23	26
	15–30 min	20	14	24
	30–45 min	33	32	22
	45–60 min	10	12	13
	60 min<	5	9	2
	brak odp./no response	12	10	13
6. Czy lubi Pan/i swoje osiedle? 6. Do you like your district?	tak/yes	80	89	85
	nie/no	20	11	15
7. Czy uważa Pan/i swoje osiedle za atrakcyjne? 7. Do you think your district is attractive?	tak/yes	49	63	15
	nie/no	38	23	59
	nie mam zdania/no opinion	13	14	26
8. Proszę wymienić cztery główne atrakcje swojego osiedla 8. Name four major attractions of your district	wymieniono co najmniej 2 z 4 atrakcji/at least 2 out of 4 attractions were mentioned	62	71	67
	brak atrakcji/no attractions	38	29	33
9. Proszę wymienić cztery największe uciążliwości życia w swoim osiedlu 9. Name four major living inconveniences of your district	wymieniono co najmniej 2 z 4 uciążliwości/at least 2 out of 4 inconveniences were mentioned	76	57	87
	brak uciążliwości no inconveniences	26	43	13

10. Czy uważa Pan/i swoje osiedle za dobrze zaopatrzone w sieć usług? (handel, szkoła, przedszkole, kościół, dom kultury, kino, teatr, przychodnia zdrowia) 10. Do you think the offer of services in your district is good? (commerce, school, preschool, church, community center, cinema, theater, outpatient clinic)	tak/yes	56	69	78
	nie/no	44	31	22
11. Co według Pana/i jest najpilniej potrzebne w osiedlu?*	wymieniono co najmniej 2 potrzeby/at least 2 needs were mentioned	90	81	92
	wymieniono co najwyżej 1 potrzebę/at the most 1 need was mentioned	60	23	33
	brak odp./no response	–	6	8
12. Czy chciałby/chciałaby Pan/i mieszkać w innej dzielnicy Wrocławia? 12. Would you like to live in another district of Wrocław?	tak/yes	17	20	22
	nie/no	80	78	76
	brak odp./no response	3	2	2
13. Czy według Pana/Pani jest coś takiego, co wyróżnia Pana/i osiedle od innych wrocławskich osiedli? 13. Is there in your opinion something that makes your district stand out in comparison with other districts in Wrocław?	tak/yes	45	56	33
	nie/no	25	10	22
	nie mam zdania/no opinion	30	31	43
	brak odp./no response	–	3	2
14. Czy chciałby/chciałaby Pan/i, aby Pana/i osiedle stanowiło jak kiedyś odrębną miejscowość? 14. Would you like your district to be a separate town like in the past?	tak/yes	15	9	2
	nie/no	44	56	46
	nie mam zdania/no opinion	41	35	50
	brak odp./no response	–	–	2
15. Jak długo mieszka Pan/i w swoim osiedlu? Proszę podać ramy czasowe. 15. How long have you lived in your district? Give a timeframe.	2–10 lat/years	17	20	24
	10–30 lat/years	56	39	44
	30–40 lat/years <	27	41	30
	brak odp./no response	–	–	2
16. Gdzie mieszkał/a Pan/i wcześniej? Proszę podać nazwę miasta/gminy/wsi/osiedla. Jeśli jest to osiedle wrocławskie, wystarczy nazwa osiedla. 16. Where did you live earlier? Give the name of the town/commune/village/district. If it is a district in Wrocław, the name of the district is enough.	moje osiedle/my district	27	40	28
	Wrocław	31	43	43
	inne miasto/gmina another town/commune	10	16	6
	wieś/gmina village/commune	32	1	23
17. Skąd czerpie Pan/i wiedzę na temat swojego osiedla? 17. Where do you get information about your district?	co najmniej 1 źródło at least 1 source	84	80	74
	więcej niż 2 źródła more than 2 sources	15	19	13
	brak odp./no response	1	1	13

* W odpowiedzi na pytanie 11. ankietowani mogli podać więcej niż jeden przykład, dlatego też suma w kolumnie trzeciej jest większa niż 100.

* In reply to question 11 the respondents could give more than one example so the sum in column three is more than 100.

wspomnienia mieszkańców z życia w osiedlach (Leśnica, Psie Pole) i na wsi (Brochów) zaraz po osiedleniu po 1945 r. Zastanawiające jest, w jakim stopniu ludzie, którzy po II wojnie światowej przybyli w wyniku przesiedlenia z Kresów Wschodnich na Ziemię Odzyskane, mogą odczuwać więź z nowym miejscem i na ile uwarunkowania przestrzenne dawnych miasteczek wywierają wpływ na dzisiejszych mieszkańców.

Badania sondażowe przeprowadzone pośród mieszkańców dawnych miasteczek: Brochowa, Leśnicy i Psiego Pola – dzisiejszych osiedli Wrocławia zostały zainspirowane przez ideę Aleksandra Wallisa definiującą relację społeczności i zajmowanej przez nią przestrzeni; pośrednio również przez badania Eugeniusza Bagińskiego przeprowadzone na społeczności Wrocławia w 1996 r. [12], [13].

education is obligatory and the schools are conveniently located. The questionnaires were distributed, upon the approval of the teachers, to the children who were asked to give them to the grown-up residents of the district – their parents and grandparents. The completed questionnaires were collected from the schools as scheduled and thoroughly analyzed.

The questionnaire had 17 questions, including 7 open-ended, 5 semi-open-ended and 5 closed-ended ones (Table 1). The questionnaire had also questions to verify the respondents' age, sex, education and profession. The questionnaire had a section for the respondents' comments on the issues which the questionnaire regarded.

There were also interviews conducted with the residents who are actively promoting their districts in various

Omówienie wyników

Z przeprowadzonych badań wynika, że przeważająca większość mieszkańców Leśnicy i Psiego Pola zna kilka faktów z historii swojego osiedla, a wiedzę czerpie z gazetki osiedlowej czy strony internetowej. Brochowianie na ogół mają mniejszy zasób wiadomości na temat swojego osiedla, ale ci, którzy rzeczywiście interesują się jego historią, tworzą wspaniałą społeczność zintegrowaną w Towarzystwie Przyjaciół Brochowa.

Osoby, które pracują zarobkowo, w większości dojeżdżają do Wrocławia, a czas podróży nie przekracza godziny. Wyjątek stanowią ankietowani, którzy dojeżdżają do pracy do innej miejscowości oraz mieszkańcy niepracujący zawodowo (w tym bezrobotni, emeryci czy gospodynie domowe).

Najchętniej wypełnianą częścią formularza jest rubryka z uciążliwościami życia w danym osiedlu lub lista braków i „życzeń”. Anonimowi respondenci są odważniejsi w wypowiedziach dotyczących trudnych problemów, jednak w wywiadach analogiczne problemy są przemilczane. Spektakularny przykład stanowi kwestia współżycia ze społecznością romską (Brochów), w szczególności odnosząca się do użytkowania wspólnych podwórek. Interesujące jest, że w wywiadach i gazecie brochowskiej koegzystencja ludności polskiej i romskiej jest wręcz idealizowana. Brochowianie w ankietach najczęściej apelowali o naprawę dróg i chodników (35), remonty budynków (21), dom kultury (18), remont kanalizacji (10), podniesienie bezpieczeństwa ruchu na niestrzeżonym przejeździe kolejowym (ul. Konduktorska i Centralna) (9), sygnalizację świetlną i bezpieczne przejścia dla pieszych (9), kino studyjne, teatr, klub (8), gimnazjum (7), budowę nowych i remont istniejących placów zabaw dla dzieci (7), uporządkowanie skwerów i terenów zielonych (6), sklepy odzieżowe i obuwnicze (6), budowę obwodnicy (6), dodatkowe linie autobusowe (4), uruchomienie miejskiego połączenia kolejowego z Wrocławiem (4).

Leśniczanie w kwestionariuszach optowali najczęściej za: naprawą jezdnii i chodników (17), placami zabaw dla dzieci (16), basenem (15), budową obwodnicy (15), uruchomieniem sygnalizacji świetlnej i bezpiecznych przejść dla pieszych (14), budową wiaduktu nad linią kolejową dla samochodów osobowych (12), ścieżkami rowerowymi (12), remontami budynków (11), budową kanalizacji (11), monitoringiem ulicznym jako walką z rozbojami i chuligaństwem (10), kinem (10), poszerzeniem oferty specjalistów w przychodni (10), stacją pogotowia (10), świetlicami dla dzieci i młodzieży (9), boiskami sportowymi i rekreacyjnymi (9), dodatkowym przedszkolem (8), dodatkową szkołą podstawową lub rozbudową istniejącej (7), liceum ogólnokształcącym (7), większą liczbą punktów drobnego rzemiosła (6), remontem starej przystani na gliniankach przy dworcu PKP (5), publicznym szaletem i parkingiem (5), uporządkowaniem terenów zielonych (5), dodatkowym połączeniem autobusowym dziennym i nocnym z centrum Wrocławia (4).

Mieszkańcy Psiego Pola wymieniali następujące potrzeby: naprawę dróg i chodników (33), remonty budynków (22), dom kultury (22), sygnalizację świetlną (15),

clubs and organizations as well as with senior citizens. The memories of the residents from the life in the districts (Leśnica, Psie Pole) and in the country (Brochów) right after 1945 were written down. It is interesting to what degree the people who were resettled after World War II from the Polish former Eastern Territories to the Recovered Territories can feel the bond with the new areas and to what degree the spatial conditions of former towns affect their present residents.

The survey research conducted among the residents of former towns: Brochów, Leśnica and Psie Pole – today's residential districts of Wrocław – was inspired by Alexander Wallis' idea of defining the relationship between the community and the space occupied by its members; as well as indirectly by Eugeniusz Bagiński's research conducted on the population of Wrocław in 1996 [12], [13].

Findings

The conducted research demonstrates that the vast majority of the residents of Leśnica and Psie Pole know some facts from the history of their districts and the source of their knowledge is the district newsletters or their websites. The residents of Brochów in general know less about their district but those who are really interested in its history create a great community integrated into the Society of Brochów Lovers.

Most of those who work for money commute to Wrocław, which takes them up to an hour, with the exception of the respondents who commute to work to another town and the residents who do not work professionally (including the unemployed, pensioners and housewives).

The section which is most willingly completed in the questionnaire form regards the inconveniences of living in a given district or the list of what is missing and “demands”. The anonymous respondents are more open in their opinions regarding difficult problems, however, similar problems are avoided in the interviews. The issue of coexistence with the Roma community is a spectacular example (Brochów) regarding in particular the use of common backyards. It is interesting that the coexistence between the Polish and Roma populations is described in the interviews and in the Brochów newsletter as practically ideal. What the residents of Brochów most often demanded in their questionnaires was the repair of roads and sidewalks (35), renovation of buildings (21), community center (18), renovation of sewage system (10), improvement of safety at the unmanned railroad crossing (Konduktorska and Centralna streets) (9), traffic lights and safe pedestrian crossings (9), art house cinema, theater, club (8), junior high school (7), construction of new and renovation of existing playgrounds for children (7), clean-up of squares and green areas (6), shops with clothes and footwear (6), ring road construction (6), additional bus lines (4), railroad connection with Wrocław (4).

The residents of Leśnica in their questionnaires opted most often for: renovation of roads and sidewalks (17), playgrounds for children (16), swimming pool (15), ring road construction (15), traffic lights and safe pedestrian crossings (14), construction of a grade separation bridge

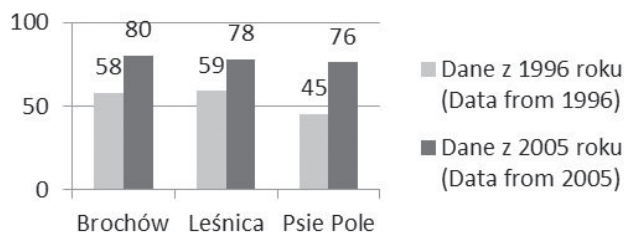
obwodnicę dla osiedla (12), remonty placów zabaw dla dzieci (7), urządzenie miejsc rekreacji i terenów zielonych (7), kino/teatr (7), kryty basen (4), sklepy (2), linię tramwajową (1), stację pogotowia (1), brak odpowiedzi (8) [1].

Można zauważyć, że ankietowani, niezależnie czy to mieszkańcy Brochowa, Psiego Pola, czy Leśnicy, najczęściej postulowali: poprawę warunków funkcjonalno-przestrzennych, estetycznych (usprawnienie komunikacji, wszelkie remonty, dodatkowe usługi), wzbogacenie oferty kulturalnej (dom kultury, kino, teatr), oświatowej (przedszkola, szkoły). Świadczy to o niedostatecznej infrastrukturze w danych osiedlach przy ich jednoczesnej nadmiernej eksploatacji. Częste unikanie odpowiedzi na pytania otwarte może, ale nie musi oznaczać braku zainteresowania tematem, jest pewnego rodzaju dowodem na przyzwyczajenie się społeczeństwa do szybkich form testowych, gdzie wystarczy niemalże bezrefleksyjnie odhaczyć daną propozycję.

Aby zobrazować rosnące zainteresowanie własnym miejscem zamieszkania, zestawiono na wykresach (il. 7–9) wyniki badań opinii mieszkańców przeprowadzonych prawie 20 lat temu przez Bagińskiego (z zespołem) [13] z wynikami uzyskanymi przez autorkę na podstawie ankiet sondażowych 10 lat później, czyli w połowie kroku pokoleniowego [1].

Dzięki zestawieniu (il. 7) widać, że zadowolenie ze swojego miejsca zamieszkania, w stosunku do poprzednich lat, wzrosło wśród mieszkańców wszystkich badanych osiedli, i że szczególnie Psie Pole zyskało w opiniach mieszkańców, którzy nie chcieliby zmienić tego miejsca na inne.

We wszystkich trzech osiedlach mieszkańcy zgłaszają problem budowy obwodnicy (il. 8), jednak największy wzrost zainteresowania tą kwestią można zaobserwować w Leśnicy, gdzie ul. Średzka – główna zabytkowa ulica dawnego miasteczka – jest szczególnie przeciążona, stanowiąc „wąskie gardło” drogi wylotowej w kierunku zachodnim: na Środę Śląską, Lubin i Zieloną Górę. Na drugim miejscu znalazło się Psie Pole. Brochów nie ma położenia tranzytowego, zatem ten problem nie jest tak palący. Badane osiedla wymagają odpowiedniego przebudowania infrastruktury drogowej z poszanowaniem historycznej tkanki oraz zapewnienia większego bezpieczeństwa na drodze mieszkańcom.

Il. 7. Odsetek osób, które nie chcą się przeprowadzić z dotychczasowego miejsca zamieszkania. Porównanie badań własnych (2005, 2006) z wynikami badań Bagińskiego (1996) [1]

Fig. 7. Percentage of people who do not want to move from their place of residence. Comparison of own research (2005, 2006) with the results by Bagiński (1996) [1]

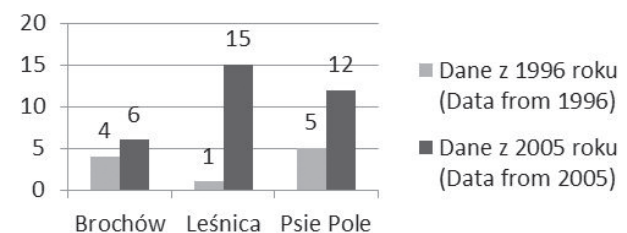
over railroad line for passenger cars (12), bicycle lanes (12), renovation of buildings (11), construction of sewage system (11), street monitoring to fight robbery and hooliganism (10), cinema (10), extension of the list of specialists at the outpatient clinic (10), first aid station (10), after-school clubs for children and teenagers (9), sports fields and recreation grounds (9), additional preschool (8), additional elementary school or its extension (7), high school (7), more small craft shops (6), renovation of old marina by the railroad station (5), public toilet and parking lot (5), clean-up of green areas (5), additional daily and night bus connection with the center of Wrocław (4).

The residents of Psie Pole listed the following needs: repair of roads and sidewalks (33), renovation of buildings (22), community center (22), traffic lights (15), district ring road (12), renovation of playgrounds for children (7), designing places for recreation and green areas (7), movie theater (7), indoor swimming pool (4), shops (2), tram line (1), first aid station (1), no response (8) [1].

It is evident that the respondents, regardless of where they live (Brochów, Psie Pole or Leśnica), most often demanded the following: improvement of the functional and spatial as well as aesthetic conditions (transportation system, renovation, additional services), improvement of the cultural offer (community center, cinema, theater) and the educational offer (preschools, schools.) It testifies to the insufficient infrastructure in specific districts and its excessive use at the same time. The fact that open-ended questions were frequently avoided, which could mean that there is no interest in the subject, is a kind of proof that the society is accustomed to quick test forms where it is enough to tick a given proposal virtually automatically.

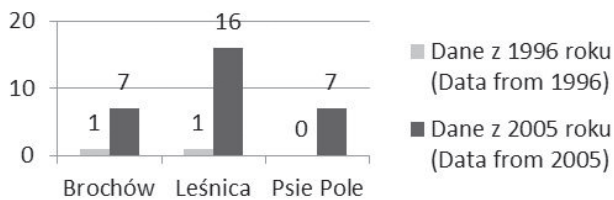
In order to demonstrate the growing interest in the residents' own places of residence, the results of research of the residents' opinions conducted almost 20 years ago by Eugeniusz Bagiński (with team) [13] have been compared in graphs (Fig. 7–9) to the results obtained by the author of the paper on the basis of survey questionnaires 10 years later that is in the middle of the generation step [1].

The comparison shows (Fig. 7) that the satisfaction of the residents from all districts which were studied with their place of residence grew in comparison to previous years and that the opinions of the residents of Psie Pole

Il. 8. Liczba osób opowiadających się w ankietach za budową obwodnicy. Porównanie badań własnych (2005, 2006) z wynikami badań Bagińskiego (1996) [1]

Fig. 8. Number of people in favor of the construction of a ring road. Comparison of own research (2005, 2006) with the results by Bagiński (1996) [1]

Il. 9. Liczba osób opowiadających się za budową nowych lub remontem istniejących placów zabaw dla dzieci. Porównanie badań własnych (2005, 2006) z wynikami badań Bagińskiego (1996) [1]

Fig. 9. Number of people in favor of constructing new or renovation of the existing playgrounds for children. Comparison of own research (2005, 2006) with the results by Bagiński (1996) [1]

Zainteresowanie otoczeniem świadczy o większym zaangażowaniu mieszkańców, o chęci kształtowania przestrzeni, w której przebywają ich dzieci (kwestia estetyki, ale przede wszystkim bezpieczeństwa).

Podsumowanie

Mieszkańcy dawnych miasteczek: Brochowa, Leśnicy i Psiego Pola odczuwają silną identyfikację ze swoim osiedlem, pomimo nie zawsze korzystnych ocen ich miejsca zamieszkania. Chociaż nie wszyscy ankietowani byli świadomi walorów historycznych swoich osiedli, a ich wiedza historyczna sięgała najdalej końca lat 90. XX w., respondenci zawsze wypowiadali się z sympatią o swoim osiedlu i wykazywali chęć mieszkania w danym miejscu, nawet kosztem niezbyt komfortowego dojazdu do centrum Wrocławia. W przestrzeni tych trzech osiedli wciąż czytelny jest w układzie ulic czy historycznych zabudowań charakter dawnych, samodzielnych miejskich organizmów, które dzięki swej kameralności w pozytywny sposób oddziałują na współczesnych mieszkańców. Takie „miasteczka w mieście” dają poczucie bezpieczeństwa i pomagają kształtować lokalny patriotyzm. Osiedla te o umiarkowanej gęstości zabudowy i przyjaznym zagospodarowaniu przestrzeni wraz z niezbędnymi usługami podstawowymi, chociaż mają proveniencję średniowieczną, doskonale korespondują z koncepcją miast ogrodów Ebenezer Howarda – samodzielnych jednostek miejskich o ograniczonej wielkości, łączących w sobie cechy miasta i wsi. Jak widać, tęsknota za mieszkaniem jednocześnie w otoczeniu zieleni, ale blisko wielkiego miasta jest wciąż aktualna i można ją łączyć z dużym powodzeniem, jakim obecnie cieszą się dawne miasteczka – dzisiejsze osiedla Wrocławia – Brochów, Leśnica i Psie Pole.

Atmosfera dawnych miasteczek dzięki zachowaniu w nich historycznych układów urbanistyczno-przestrzennych kształtuje odczucia swoich mieszkańców w sferze tożsamości. Toteż pożądana jest dbałość o przestrzeń nie tylko ze względu na jej bezcenną wartość, ale również dlatego, że odpowiednio ukształtowana pomaga w utrzymaniu poprawnych relacji społecznych [14].

who would not like to move to a different place were especially positive.

The residents in all three districts report the problem connected with the construction of a ring road (Fig. 8), however, the biggest growth in the interest of this issue is visible in Leśnica where Średzka street – the main historic street of the former town – is especially overloaded, creating a “bottleneck” on the outgoing westbound road: for Środa Śląska, Lubin and Zielona Góra. Psie Pole ranked second in this respect. Brochów is not located along any transit routes, so the problem is not so urgent. The studied districts need to have their road infrastructure properly remodelled, taking care of the historic fabric and providing more road safety for their residents.

The interest in the surroundings testifies to a greater commitment of the residents and their willingness to shape the space where they spend time with their children (the issue of aesthetics and primarily safety).

Conclusions

The residents of former towns: Brochów, Leśnica and Psie Pole strongly identify themselves with their residential districts in spite of their opinion regarding their place of residence. Although not all respondents were aware of the historic value of their districts and their knowledge of the districts’ history goes back at the most to the end of the 1990s, the respondents always replied to the questions about their districts with sympathy and demonstrated the willingness to continue living in a given place even at the cost of inconvenient connection to the center of Wrocław. The character of the former, independent urban organisms which due to their out-of-the-way qualities is still visible in the layout of the streets and historic buildings in the space of those three districts positively affects their residents. Such “towns in the city” provide a sense of security and help to grow local patriotism. Although the districts with moderately dense built-up areas and convenient space development with necessary basic services, do have a medieval provenance, they perfectly correspond to Ebenezer Howard’s conception of garden cities – self-contained urban entities of limited size, combining the characteristic features of the city and the village. It is evident that the will to live in a green area yet close to a big city is still strong and the combination can be successful as demonstrated in former towns – today’s districts of Wrocław – Brochów, Leśnica and Psie Pole.

The atmosphere of former towns where the historic urban and space layout has been preserved determines their residents’ sense of identity. So that care of space should be applied not only due to its priceless value but also because when its development is proper it helps to maintain proper social relations [14].

Translated by
Tadeusz Szalamacha

Bibliografia/References

- [1] Kononowicz A., *Problematyka dawnych miasteczek – dzisiejszych osiedli mieszkaniowych w granicach Wrocławia*, praca doktorska, Wydział Architektury PWr, Wrocław 2014.
- [2] Kononowicz W., *Wrocław, kierunki rozwoju urbanistycznego w okresie międzywojennym*, Oficyna Wydawnicza PWr, Wrocław 1997.
- [3] Antkowiak Z., *Stare i nowe osiedla Wrocławia*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1973.
- [4] Młynarska-Kaletynowa M., *Leśnica (Lissa, Deutsch Lissa)*, [w:] J. Harasimowicz (red.), *Encyklopedia Wrocławia*, Wrocław 2006, 452–453.
- [5] Eysymontt R., *Leśnica – rys historyczny, rozwój przestrzenny i architektoniczny*, „Rocznik Wrocławski” 2006, t. 10, 9–39.
- [6] Kononowicz A., *Wrocławskie Psie Pole na kartach historii i w opinii swoich mieszkańców*, „Architectus” 2006, Nr 1(19), 85–97.
- [7] Znaniński F., *Miasto w świadomości jego obywateli*, Polski Instytut Socjologiczny, Poznań 1931.
- [8] Hałas E., *Znaczenia i wartości społeczne: o socjologii Floriana Znanińskiego*, Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1991.
- [9] Babbie E., *Badania społeczne w praktyce*, PWN, Warszawa 2004.
- [10] Jałowiecki B., Szczepański M., *Miasto i przestrzeń w perspektywie socjologicznej*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2006.
- [11] Jałowiecki B., *Spoleczne wytwarzanie przestrzeni*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2010.
- [12] Wallis A., *Socjologia i kształtowanie przestrzeni*, PIW, Warszawa 1971.
- [13] Bagiński E., *Wrocław w opinii swoich mieszkańców*, Oficyna Wydawnicza PWr, Wrocław 1998.
- [14] Kurantowicz E., *Badacz i mała społeczność lokalna. Proces badania jako zmaganie się z granicami*, [w:] M. Mendel (red.), *Pedagogika miejsca*, Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej Edukacji TWP we Wrocławiu, Wrocław 2006.

Streszczenie

W artykule przedstawiono trzy osiedla Wrocławia – Brochów, Leśnicę i Psie Pole – które zostały wybrane na przedmiot badań ze względu na ich dawną samodzielność jako miasteczek. Po krótkiej charakterystyce historycznej i nakreśleniu cech architektoniczno-przestrzennych skupiono się między innymi na ocenie, w jakim stopniu atmosfera przestrzeni dawnych miasteczek oddziałuje dzisiaj na ich mieszkańców, poprzez omówienie wyników badań społecznych i ich analizy.

Badania empiryczne potwierdziły związki społeczności z zamieszkiwaną przez nią przestrzenią miejską, wypływające z systemu wartości, wiedzy i wyobraźni, które sprzyjają poczuciu tożsamości i wspomagają identyfikację z danym obszarem. Klimat dawnych miasteczek Brochowa, Leśnicy i Psiego Pola dzięki zachowaniu w nich dawnych układów urbanistyczno-przestrzennych kształtuje odczucia mieszkańców w sferze tożsamości. Ważna zatem jest dbałość o przestrzeń nie tylko ze względu na jej bezcenną wartość, ale również dlatego, że odpowiednio ukształtowana pomaga w utrzymywaniu poprawnych relacji społecznych.

Słowa kluczowe: Brochów, Leśnica, Psie Pole, Wrocław, dawne miasteczka, badania społeczne

Abstract

The article presents three estates of Wrocław – Brochów, Leśnica and Psie Pole, which were selected as the subject of study because of their former self-reliance as towns. After a brief outlining of the characteristics of historical, architectural and spatial qualities attention was focused on the assessment of the extent to which the atmosphere of the ancient towns has an influence today on its residents.

Empirical studies have confirmed connections of the inhabiting community with its urban space, emerging from a system of values, knowledge and imagination that foster a sense of identity and help identification with the given area. The climate of the former towns such as Brochów, Leśnica and Psie Pole due to retaining their one-time urban and spatial systems forms the feelings of its inhabitants towards comprehending their identity. And so, care of space is very important not only due to its priceless value but also because its adequate shaping helps in maintaining proper social relations.

Key words: Brochów, Leśnica, Psie Pole, Wrocław, former towns, social studies

Grota w parku rezydencji w Gorzanowie
(fot. M. Jagiełło, 2016)
Grotto in the park residence in Gorzanów
(photo by M. Jagiełło, 2016)